

Πληροφορητικός Γραμματισμός: Δημιουργώντας Αυτόνομους και Κριτικούς Διαχειριστές της Πληροφόρησης για τον 21^ο Αιώνα

10^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
15-17 Οκτωβρίου 2001

Αναστασία Κωστάκη, Ph.D.
Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Όλοι, φαντάζομαι, θα συμφωνούμε με τη διαπίστωση ότι κατά το δεύτερο ήμισυ του αιώνα που διανύουμε ο κόσμος έχει αλλάξει άρδην και χαρακτηρίζεται σήμερα από έντονες κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές, καθώς και από ολοένα αυξανόμενους ρυθμούς τεχνολογικών και επιστημονικών εξελίξεων. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα που έχουν αναπτύξει στρατηγικές για τη διά βίου αυτομόρφωσή τους μπορούν να ανταποκριθούν πιο άμεσα και πιο αποτελεσματικά στις προκλήσεις που δημιουργούν οι ραγδαίες αυτές αλλαγές.

Σε μία κοινωνία που μεταβάλλεται συνεχώς, νέες γνώσεις, νέες δεξιότητες και νέες ικανότητες απαιτούνται για να εκπληρώσουμε τους πολλαπλούς δημόσιους και ιδιωτικούς ρόλους μας ως εργαζόμενοι, ως πολίτες, ως γονείς, ως καταναλωτές κτλ. Στο πλαίσιο αυτό της συνεχούς αλλαγής, είναι δεδομένο ότι οι γνώσεις που παρέχονται από το σημερινό εκπαιδευτικό σύστημα δεν επαρκούν και δεν αντιστοιχούν στις γνώσεις εκείνες που θα είναι απαραίτητες στο μέλλον, ώστε να μπορεί κανείς να εκπληρώσει τους σύνθετους και πολλαπλούς αυτούς ρόλους. Εκείνο που χρειάζεται είναι οι νέοι να έχουν μάθει **πώς** να μαθαίνουν, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν διά βίου τις γνώσεις τους και τις ικανότητές τους ανάλογα με τις συνθήκες και απαιτήσεις που θα δημιουργούνται στο μέλλον. Εκείνο που χρειάζεται είναι οι νέοι να έχουν αναπτύξει την ικανότητά τους για διαχείριση των νέων πληροφοριών που θα παράγονται διαρκώς, ώστε να μπορούν να τις εντοπίζουν, να τις κρίνουν και να τις **αξιοποιούν**, στη συνέχεια, **ως γνώση**.

Με την έκρηξη του όγκου των πληροφοριών που έχουν επιφέρει οι νέες τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας, ο «πληροφορητικός γραμματισμός» (όπως αποδίδουμε τον αγγλικό όρο *information literacy*) προβάλλει σήμερα ως ένας σημαντικός και ίσως ως ο κρισιμότερος άξονας των δεξιοτήτων που χρειάζεται να αναπτύξει το άτομο ως εφόδιο για τη διά βίου εκπαίδευσή του και για την ενεργό συμμετοχή του στην κοινωνία. Και βέβαια εάν η έννοια του *information literacy* είναι ακόμα νωπή, αφού συνδέεται με τις εξελίξεις στον χώρο των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και άρχισε να διαδίδεται ευρέως μόλις τη δεκαετία του 80 (Behrens 1994), ο όρος «πληροφορητικός γραμματισμός» είναι παντελώς άγνωστος στη χώρα μας. Είναι αναγκαίος, όμως, ο νεολογισμός αυτός, για να αποδώσει τη νέα και εξελισσόμενη πραγματικότητα της σημερινής Εποχής της Πληροφορίας. Ο όρος «πληροφορητικός», όπως μας ενημερώνει το **Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας** παράγεται από το ρήμα πληροφορώ, κατά το ερευνώ – ερευνητικός, τιμώ – τιμητικός κ.ο.κ. (Μπαμπινιώτης, 1988, 1443), και χρησιμοποιώ τον όρο για να κάνω τη διάκριση και τον διαχωρισμό από την πληροφορική ή πληροφοριακή, την επιστήμη των Η/Υ. Η πληροφορική προβάλλει την πληροφορία ως προϊόν και ως

δεδομένο – μάλιστα με μονάδα μέτρησης δυαδικού ψηφίου – και όχι ως μια ενέργεια παροχής και πρόσληψης πληροφοριών, η οποία αποδίδεται με τη λέξη «πληροφόρηση». Και το σημαντικότερο, βέβαια, δεν είναι η τεχνολογία αλλά η διαδικασία της πληροφόρησης (Mutch 1997). Μια διαδικασία στην οποία η πληροφορία ορίζεται *όχι ως αντικείμενο* – δηλαδή ως κάτι που αποθηκεύεται και μεταφέρεται – αλλά από το νόημα που της προσδίδει το άτομο *και κυρίως* από τα ερωτήματα που θέτει.

Ο όρος «γραμματισμός» σε αντίθεση με τον πιο γνωστό σε εμάς αλφαριθμητισμό, χρησιμοποιείται από τους ειδικούς¹ ως απόδοση του αγγλικού όρου *literacy*, διότι δεν αφορά μόνο την τεχνική της ανάγνωσης και της γραφής, αλλά κυρίως γνώσεις και δεξιότητες σχετικές με το πώς παράγεται και πώς διαπραγματεύεται το νόημα των μηνυμάτων στο εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο. Στον σημερινό κόσμο υπάρχουν αρκετοί νέοι γραμματισμοί – για παράδειγμα ο οπτικός γραμματισμός, που αφορά την κατανόηση και παραγωγή οπτικών μηνυμάτων, ή ο τεχνολογικός γραμματισμός – και έπονται και άλλοι.

Συχνά βλέπουμε να αναφέρονται στην Κοινωνία της Γνώσης, στην Κοινωνία της Πληροφορίας, στην Κοινωνία της Μάθησης. Όλες αυτές οι θεωρήσεις θέτουν τη γνώση στο επίκεντρο της οικονομικής ανάπτυξης (OECD 2000, 1996; Stehr 1994). Τις τελευταίες δεκαετίες οι ρυθμοί τόσο της δημιουργίας νέας γνώσης όσο και της απαξίωσης ή καταστροφής της έχουν ενταθεί. «Αυτό που είναι πραγματικά πρωτοφανές είναι η ταχύτητα των αλλαγών. Για να επιτύχει κανείς οικονομικά σήμερα, έχει λιγότερη σημασία το να κατέχει μια συγκεκριμένη και ειδικευμένη βάση γνώσεων, απ' ό,τι η ικανότητα που έχει αναπτύξει να μαθαίνει, καθώς και να ξεχνάει. Στις σημερινές οικονομίες της αγοράς, η επιτυχία για άτομα, επιχειρήσεις, περιφέρειες, καθώς και για εθνικές οικονομίες, απαιτεί γρήγορα να μαθαίνεις και γρήγορα να ξεχνάς, αφού οι παλαιοί τρόποι ενέργειας συχνά εμποδίζουν από το να μάθεις νέους τρόπους (Lundvall 2000, 126). Οι αλλαγές αυτές ασφαλώς επηρεάζουν την οικονομική και την επαγγελματική διάρθρωση της αγοράς εργασίας (OECD 1996, 32-35, Hunt 1995, Ρίφκιν 1996). Σήμερα αρχίζουν να εμφανίζονται λιγότερο ιεραρχικές, καθώς και πιο ευέλικτες μορφές οργάνωσης της επιχείρησης, οι οποίες δίνουν το βάρος στην αυτοδιαχείριση και συνεπώς απαιτούν νέες ικανότητες και γνώσεις από τους εργαζομένους (Kalantzis and Cope 2001, 19-21, OECD 1996, 35-38).

Επομένως, το να μάθεις να μαθαίνεις εκφράζει μια σχετικά πρόσφατη κοινωνική ανάγκη, η οποία βασίζεται στην παραδοχή ότι πολλά από αυτά που μαθαίνουν οι νέοι σήμερα θα ξεπεραστούν, και οι γνώσεις τους θα αχρηστευτούν εν όψει των εξελίξεων στις επιστήμες, στην τεχνολογία και στην κοινωνία γενικότερα. Μαθαίνω να μαθαίνω σημαίνει ότι μαθαίνω για το πώς μαθαίνω εγώ, ως άτομο, ώστε να είμαι σε θέση να συνεχίσω να μαθαίνω αυτόνομα, ευέλικτα και αποτελεσματικά. Η έννοια αυτή περιλαμβάνει στάσεις, γνώσεις και δεξιότητες, μερικές εκ των οποίων μπορούν να διδαχτούν· κατά μείζονα όμως λόγο μαθαίνω να μαθαίνω με βάση τη βιωματική μου εμπειρία από τη σχολική και τη πανεπιστημιακή τάξη. Για 9, 12 ή και για 16 χρόνια οι τάξεις αυτές αποτελούν το βιωματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι στρατηγικές για νέα μάθηση. Το πλαίσιο όμως αυτό προσφέρει ελάχιστες ευκαιρίες για να αναπτύξουν οι μαθητές και οι σπουδαστές τις απαραίτητες στρατηγικές και να αποκτήσουν εμπειρίες ενισχυτικές της ανεξάρτητης και αυτο-κατευθυνόμενης μάθησης. Το να θέτει

¹ Για παράδειγμα, στο περιοδικό **Γλωσσικός Υπολογιστής**, τχ. 1 (<<http://www.komvos.edu.gr/periodiko/default.htm>>)

κάποιος άλλος το πρόβλημα – που ως επί το πλείστον είναι συνήθως ένα θεωρητικό πρόβλημα – να δομεί αυτός τις παραμέτρους του, και να δίνει όλα τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για την επίλυση του προβλήματος, αποτελεί μια προσέγγιση εξαιρετικά τεχνητή και ασυνεπή ως προς τις συνθήκες και τις απαιτήσεις της πραγματικής ζωής. Και ασφαλώς δεν συμβάλλει στην καλλιέργεια της αυτοκατευθυνόμενης μάθησης. Έτσι δημιουργείται ένα κενό όσον αφορά τη «μεταφορά» γνώσεων και δεξιοτήτων για να αντεπεξεχθεί κανείς στην πρόκληση νέων προβλημάτων και μαθήσεων, όταν αυτά διαφέρουν από τις συνθήκες εκείνες της μάθησης οι οποίες έχουν αποκτηθεί επί τόσα χρόνια στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής τάξης. Στο γεφύρωμα αυτού του χάσματος η ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη πιστεύω ότι μπορεί να παίξει έναν ουσιαστικό ρόλο, με το να συμβάλλει στην καλλιέργεια του πληροφορητικού γραμματισμού των σπουδαστών.

Το σύνθετο και ρευστό σύγχρονο πληροφοριακό περιβάλλον

Είναι προφανές ότι όσο εντείνονται οι ρυθμοί αλλαγών στην κοινωνία και στην οικονομία με αφορμή την τεχνολογική εξέλιξη θα προκύπτουν εν αφθονία οι περιπτώσεις αυτές όπου τόσο οι απαραίτητες γνώσεις όσο και οι παράμετροι λήψης αποφάσεων είναι απρόβλεπτες και ρευστές. Όπως έχει περιγράψει ο πρόσφατα αποβιώσας Μιχάλης Δερτούζος – στο πασίγνωστο έργο του **Τι μέλλει γενέσθαι** (1998)– η τεχνολογία και ειδικά οι τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας έχουν επιφέρει, και θα συνεχίσουν να επιφέρουν, ριζικές αλλαγές σε κάθε τομέα της ζωής μας: στην υγεία, στην εκπαίδευση, στην απασχόληση, στη διασκέδαση και στη δημόσια ζωή.

Σε κάθε τομέα της ζωής μας κατακλυζόμαστε από ένα πλήθος πληροφοριών που συχνά αλληλοσυγκρούονται και μερικές φορές μπορεί ακόμα και να παραπλανούν. Για να βγάλουμε κάποιο νόημα από αυτό το συνεχώς διογκούμενο και αλληλοσυγκρουόμενο πληροφοριακό περιβάλλον, ο πληροφορητικός γραμματισμός πρέπει να αποτελέσει βασικό άξονα της διά βίου κατάρτισης της γνώσης, όχι απλά ως μιας πρόσθετης δεξιότητας ενισχυτικής αυτής της διαδικασίας, αλλά ως ουσιαστικής συνιστώσας της, που την επαναπροσδιορίζει με βάση την ικανότητα του ατόμου για κριτικό έλεγχο και για δράση στο ρευστό και περίπλοκο πληροφοριακό περιβάλλον. Ο πληροφορητικός γραμματισμός δίνει τα εφόδια για τη διά βίου κριτική διαχείριση της πληροφορίας, η ανάγκη για την οποία απορρέει από την αναγνώριση της κεντρικής σημασίας της πληροφορίας, και της συνεχούς αλλαγής στις μεταμοντέρνες κοινωνίες.

Ζούμε λοιπόν στην εξαιρετικά ρευστή και περίπλοκη Εποχή της Πληροφορίας, η οποία χαρακτηρίζεται από τον πολλαπλασιασμό τόσο του όγκου όσο και των μορφών και των μέσων της πληροφόρησης. Το διαδίκτυο αποτελεί βασικό παράγοντα αυτής της εξέλιξης. Από τότε που άρχισε να εξαπλώνεται ευρέως – μόλις την τελευταία δεκαετία – έχει μεταμορφώσει το πληροφοριακό σκηνικό δίνοντας πρόσβαση σε νέες, σε περισσότερες και σε πολύμορφες πληροφοριακές πηγές. Οι συμβατικές έντυπες πηγές και τα συμβατικά μέσα ασφαλώς και απαρτίζουν το κύριο μέρος και τον κορμό του σύγχρονου πληροφοριακού περιβάλλοντος. Οι ηλεκτρονικοί κατάλογοι όμως και οι ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων, που διαδόθηκαν στη δεκαετία του 80 και που στη συνέχεια, στη δεκαετία του 90, ενσωματώθηκαν στο Διαδίκτυο (Babu and O'Brien 2000), έχουν φέρει μια επανάσταση στην πρόσβαση στις έντυπες πηγές όσον αφορά την ταχύτητα και την ευρύτητα της αναζήτησης. Τα

νέα μέσα έχουν δώσει τη δυνατότητα πρόσβασης στο ευρύ κοινό σε οπτικές, γραφικές και ηχητικές πληροφορίες. Η πρόσβαση σε φορείς, καθώς και σε ειδήμονες, έχει επίσης διευρυνθεί κυρίως μέσω του Διαδικτύου.

Οι προκλήσεις του διαδικτύου στο πλαίσιο του πληροφορητικού γραμματισμού

Το διαδίκτυο λοιπόν αντιπροσωπεύει ένα μοναδικό και ριζοσπαστικά πρωτότυπο μέσο πληροφόρησης: δίνει πρόσβαση σε επίκαιρες και τρέχουσες πληροφορίες, μπορεί να ενσωματώνει διαδραστικά στοιχεία, καθώς και να συνδυάζει πολυμορφικά (οπτικά, ηχητικά κτλ.) στοιχεία, δεν περιορίζεται σε τόπο και χρόνο, διαθέτει ανοικτή δομή, όπου ο καθένας μπορεί να έχει πρόσβαση τόσο για τη λήψη όσο και για τη δημιουργία πληροφοριών με τη μορφή ιστοσελίδων. Η ανοικτή αυτή δομή όμως, κάνει το διαδίκτυο και ένα εξαιρετικά χαώδες μέσον. Τόσο οι δημιουργοί όσο και η χρήστες πληροφόρησης μπορούν να είναι ανώνυμοι, δεν υπάρχει έλεγχος ποιότητας, υπάρχουν πολλαπλά και διαφορετικά πρότυπα για αναζήτηση και δεν υπάρχει σταθερότητα, εφόσον τα δεδομένα επικαιροποιούνται και εξαφανίζονται συνεχώς – για να μην αναφερθούμε στην πονεμένη ιστορία των ηλεκτρονικών διευθύνσεων.

Μολονότι το Διαδίκτυο έχει κατά καιρούς θεωρηθεί σαν μια τεράστια εικονική βιβλιοθήκη, διαφέρει από μια συμβατική βιβλιοθήκη σε πολύ ουσιαστικά σημεία, τα οποία δημιουργούν έντονη την ανάγκη για καλλιέργεια ατόμων που είναι «πληροφορητικά εγγράμματοι», ώστε να έχουν συνειδητοποιήσει τόσο τα πλεονεκτήματα όσο και τους κινδύνους της χρήσης του Διαδικτύου για πληροφόρηση. Στις συμβατικές βιβλιοθήκες οι πληροφοριακές πηγές έχουν υποστεί ουσιαστικό ποιοτικό έλεγχο, εφόσον έχουν κριθεί από ειδικούς: κατ' αρχάς μέσω των διαδικασιών έκδοσης και δημοσίευσης ενός εντύπου και στη συνέχεια από τους βιβλιοθηκονόμους και επιστήμονες που συμβάλλουν στην επιλογή υλικού για την ανάπτυξη της συλλογής μιας βιβλιοθήκης. Αυτή η πολυεπίπεδη και πολυφασική διαδικασία επιβεβαιώνει την ταυτότητα του συντάκτη και πιστοποιεί την επιστημονική εγκυρότητα του υλικού. Στο Διαδίκτυο η κατάσταση είναι διαμετρικά αντίθετη: ο καθένας μπορεί να «δημοσιεύσει» στον παγκόσμιο ιστό. Οι πληροφορίες που κυκλοφορούν είναι συχνά ανώνυμες και δεν έχουν υποστεί κανένα ποιοτικό φιλτράρισμα. Μπορεί να βρεις οτιδήποτε: από έγκυρες και έγκαιρες επιστημονικές πηγές μέχρι τις ακραίες απόψεις περιφερειακών οργανώσεων που προβάλλονται σαν ενημέρωση ή, ακόμα, το οικογενειακό άλμπουμ ενός ατόμου από μια ξεχασμένη γωνιά της υφής. Συμπερασματικά, το διαδίκτυο είναι μια εξαιρετική πηγή τόσο για να πληροφορηθείς, όσο και για παραπληροφορηθείς. Είναι ένας χώρος όπου ισχύει κατ' εξοχήν το «*Caveat lector: Ας προσέχει ο αναγνώστης*»

Όπως φαίνεται όμως, είναι γεγονός ότι οι νέοι είναι γοητευμένοι – σε σημείο που ορισμένοι τους θεωρούν υπνωτισμένους – από το καταπληκτικό αυτό καινούργιο μέσο πληροφόρησης, καθώς και από τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές γενικότερα. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αναφέρουν οι Anderson and Anderson (1998 46), όπως, π.χ. την περίπτωση κατά την οποία έχει δημιουργηθεί ουρά από φοιτητές που περιμένουν να χρησιμοποιήσουν μια βάση δεδομένων online ενώ ακριβώς δίπλα τους βρίσκεται το ίδιο υλικό σε έντυπη μορφή και παρά το γεγονός ότι τους το είχαν υποδείξει οι βιβλιοθηκονόμοι, και ο Stamatopoulos (2000 33), που αφηγείται την εμφανή δυσανασχέτηση των

φοιτητών σε σεμινάρια εκπαίδευσης χρηστών, όταν το θέμα είναι η κριτική σκέψη και η αξιοποίηση έντυπων πηγών και όχι η χρήση της τεχνολογίας. Έρευνες που έχουν γίνει στο εξωτερικό αναφέρουν ότι οι νέοι προτιμούν το διαδίκτυο ως μέσο πληροφόρησης για την ταχύτητα και την ευκολία με την οποία δίνει πρόσβαση σε πλήθος πληροφοριών για ποικίλα θέματα (O'Sullivan and Scott 2000). Στη χώρα μας μπορεί σήμερα να μην είναι τόσο διαδεδομένη η χρήση του διαδικτύου, αλλά η κατάσταση αλλάζει άρδην. Πρόσφατη έρευνα σε 800 μαθητές γυμνασίου και λυκείου από το λεκανοπέδιο αττικής, διαπιστώθηκε ότι το 60% είχε χρησιμοποιήσει το διαδίκτυο, και μάλιστα το 25% αρκετές φορές, επίσης οι μισοί περίπου είχαν κατεβάσει στοιχεία από το διαδίκτυο (Μπίντζιου 2001, 13 και 17).

Το ανησυχητικό στοιχείο όσον αφορά το διαδίκτυο είναι ότι οι νέοι φαίνεται να δυσκολεύονται να διακρίνουν τις διαφορές αξιοπιστίας ανάμεσα σε πηγές που «δημοσιεύονται» στο διαδίκτυο και στις παραδοσιακές δημοσιευμένες έντυπες πηγές (Mahoney 1999). Το κριτήριο επιτυχίας συχνά αφορά το πόσες πληροφορίες βρίσκεις και όχι αν αυτές είναι κατάλληλες ή αξιόπιστες. Μελέτες που έχουν γίνει με αναφορά σε φοιτητές έχουν αναδείξει μια τάση χαρακτηριστική της πρώιμης κριτικής σκέψης, κατά την οποία οι νέοι αποδέχονται παθητικά και αβίαστα τα στοιχεία εκείνα που εκφράζονται είτε από ειδικούς είτε σε έντυπα και δέχονται άκριτα το κύρος του κειμένου και του γραπτού λόγου, επειδή είναι «έντυπο» (Leshowitz, DiCerbo and Symington 1999). Αυτή η έλλειψη κριτικής στάσης δυστυχώς περιλαμβάνει και το σημερινό διαδίκτυο. Αρκετοί παρατηρητές (Roth, 1999, 43; Ronau, Ryan and Stroble 1999, 262; Arnold and Anderson 1998, 40) αναφέρουν ότι οι φοιτητές δεν αντιλαμβάνονται ή δεν ασχολούνται με τις διαφορές αξιοπιστίας μεταξύ πηγών που είναι «δημοσιευμένες» στο διαδίκτυο – εφόσον αποτελούν και αυτές κείμενο – και των έντυπων πηγών που δημοσιεύονται με όλες τις προϋποθέσεις τις οποίες ανέφερα παραπάνω. Όπως στα έντυπα μέσα μια προσεγγμένη έκδοση μαρτυράει και την ποιότητα του περιεχομένου, έτσι και οι σπουδαστές συγχέουν συχνά το πόσο καλοσχεδιασμένη και ωραία είναι μια ιστοσελίδα με την αξιοπιστία της (Ronau, Ryan and Stroble 1999, 259). Προσωπικά εντυπωσιάστηκα από το γεγονός ότι σε άσκηση για αξιολόγηση μια ιστοσελίδας με βάση κριτήρια που είχαμε ήδη συζητήσει, αρκετοί σπουδαστές ανέφεραν ως συντάκτη όχι τον συντάκτη/δημιουργό της ιστοσελίδας – ο οποίος μάλιστα ήταν εκπαιδευτικός φορέας - αλλά τον συντάκτη ενός άρθρου που αναφερόταν στην ιστοσελίδα, δηλαδή αναζήτησαν και επικεντρώθηκαν στο θέμα με αναφορά στα δεδομένα ενός γνώριμου μέσου, ενώ το πλαίσιο ήταν τελείως άλλο.

Οι νέες τεχνολογίες επικοινωνίας και πληροφορίας έχουν δημιουργήσει μια παράδοξη κατάσταση όσον αφορά τον πληροφορητικό γραμματισμό. Δίνουν αφενός την πρόσβαση σε ένα απείρως πιο πλούσιο «πληροφοριοστάσιο», και αφετέρου την ευκαιρία, ή ακόμα και την πρόκληση, να χρησιμοποιηθεί το υλικό αυτό επιφανειακά και επιπόλαια. Οι σημερινές τεχνολογίες δίνουν τη δυνατότητα στους νέους να εντοπίσουν εύκολα και γρήγορα ένα πλήθος πληροφοριών που αναζητούν, αλλά και να περάσουν εξίσου εύκολα και γρήγορα από την εύρεση στοιχείων στη δημιουργία ενός τελικού προϊόντος με μερικές κινήσεις αντιγραφής και επικόλλησης. Η Roth (1999) αναφέρεται χαρακτηριστικά στη «γενιά του κόψε επικόλληση» (*the cut and paste generation*). Κατά συνέπεια, ενώ διευκολύνεται η πρόσβαση στην πληροφορία, δυσχεραίνεται ταυτόχρονα το πέρασμα από την επιφανειακή γνώση στη βαθύτερη μάθηση.

Πιστεύω ότι η καλλιέργεια του πληροφορητικού γραμματισμού στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων μιας σύγχρονης βιβλιοθήκης μπορεί να αποτελέσει βασικό εφόδιο για το πέρασμα από την επιφανειακή στη βαθύτερη εξέταση των πραγμάτων και στη διά βίου καλλιέργεια του ατόμου. Στο τελευταίο μέρος της εισήγησης αυτής θα εστιάσω στον ρόλο της ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης στην προώθηση της κριτικής και αυτόνομης διαχείρισης της πληροφορίας και σε ορισμένες πολύ πρακτικές όψεις καλλιέργειας του πληροφορητικού γραμματισμού.

Ο πληροφορητικός γραμματισμός και η συμβολή της πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης

Ο πληροφορητικός γραμματισμός δεν ταυτίζεται με την εκπαίδευση στη χρήση της βιβλιοθήκης (Breivek, 1999, Behrens 1994) ούτε με τη χρήση των Η/Υ (Ercegovic 1998). Είναι μια έννοια ευρύτερη, που αποσκοπεί στη δημιουργία αυτόνομων διαχειριστών της πληροφορίας. Όπως διαπιστώνεται καθημερινά, οι νέοι φοιτητές διαθέτουν λίγη μόνο εμπειρία στη σύνθεση ερευνητικών εργασιών – καθώς τέτοιες εμπειρίες είναι σπάνιες έως και ανύπαρκτες στο πλαίσιο της ελληνικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης – και ακόμα λιγότερη επαφή με τη συστηματική βιβλιογραφική έρευνα. Η όποια εξοικείωση των νεότερων – που όλο και θα αυξάνεται – με τις νέες τεχνολογίες συνδυάζεται με μια τυπική μόνο γνωριμία με το διαδύκτιο. Οι ελλείψεις αυτές καθιστούν ουσιαστικό τόσο τον θεσμό των βιβλιοθηκών όσο και τον ρόλο των βιβλιοθηκάρων, όχι απλώς για να εξασφαλίζεται η πρόσβαση στις νέες πηγές πληροφόρησης αλλά κυρίως για την καλλιέργεια των ικανοτήτων των νέων να διαχειρίζονται την πληροφόρηση με υπεύθυνο, αυτόνομο και κριτικό τρόπο. Θέμα που ασφαλώς δεν περιορίζεται στην εκπόνηση εργασιών στο πλαίσιο της εκπαίδευσης αλλά στην ανάπτυξη διά βίου στρατηγικών. Οι στρατηγικές αυτές συμβάλλουν στην ανάπτυξη του αποτελεσματικού, κριτικού και αυτόνομου χρήστη της πληροφορίας για τη μάθηση, για την επίλυση προβλημάτων και για τη λήψη αποφάσεων σε ποικίλα πλαίσια: στο σχολείο, στην εργασία στη δημόσια και ιδιωτική ζωή.

Οι βιβλιοθηκονόμοι, ως επαγγελματίες της οργάνωσης και της διαχείρισης της πληροφορίας, οφείλουν να διαθέσουν μέρος της τεχνογνωσίας τους στην υποστήριξη και εκπαίδευση των χρηστών, ώστε οι νέοι να είναι σε θέση να μεταφέρουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες που αποκτήθηκαν στο πλαίσιο της πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης στα ποικίλα πλαίσια που αναφέρθηκαν παραπάνω. Οι νέες συνθήκες που έχουν τοποθετήσει την πληροφορία στο κέντρο τόσο της ζωής μας όσο και της κοινωνίας έχουν επίσης ανατρέψει τη θεώρηση του βιβλιοθηκάρου ως προστάτη και φύλακα του υλικού με αποκλειστική ευθύνη να εξασφαλίζει την πρόσβαση στο υλικό και με σοβαρά περιορισμένο παιδαγωγικό ρόλο. Οι σημερινοί φοιτητές με το να εξοικειώνονται και να βιώνουν πώς θα αναζητήσουν την πληροφορία σε μια σύγχρονη βιβλιοθήκη με τα OPAC της, τις ψηφιακές βάσεις της και τα ηλεκτρονικά περιοδικά της, αποκτούν εφόδια για όλη τους τη ζωή.

Συγκεκριμένοι ορισμοί του «πληροφορητικού γραμματισμού» ποικίλλουν (Loertscher and Woolls 1997, Behrens 1994), αλλά όλοι συγκλίνουν στις εξής τρεις βασικές ενότητες: α) την αναζήτηση β) την αξιολόγηση και γ) την οργάνωση και χρήση της πληροφορίας. Όπως έχουν παρατηρήσει μελετητές, ο πληροφορητικός γραμματισμός έχει αρκετά κοινά σημεία με τη κριτική σκέψη (Roth 1999, 44, Loertscher and Woolls 1997), τόσο σε σχέση με την αναζήτηση πληροφοριών (Brem and Boyes 2000) όσο, και κυρίως, με αναφορά στην αξιολόγηση πληροφοριών.

Στο πλαίσιο αυτό η αναζήτηση στοιχείων δεν μπορεί να ορίζεται ως μια απλή ενέργεια εντοπισμού υλικού ή εξοικείωσης με τα σχετικά εργαλεία της αναζήτησης. Η αποτελεσματική αναζήτηση – θέμα που φαίνεται να δυσκολεύει ιδιαίτερα τους χρήστες (Hertzberg and Rudner 1999) – έχει σε μεγάλο βαθμό να κάνει με την ακρίβεια της διατύπωσης του αρχικού ερωτήματος προς διερεύνηση (Stamatoroulos 2000, 34). Σ' αυτό το σημείο οι βιβλιοθηκονόμοι μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά όταν οι φοιτητές – και όχι μόνο – καταφθάνουν στη βιβλιοθήκη μόνο με μια γενική ιδέα ή ένα γενικό θέμα. Για παράδειγμα, η λογική των θεματικών επικεφαλίδων μπορεί να βοηθήσει στη διεργασία εστίασης και αποσαφήνισης ενός γενικού θέματος, δηλαδή να βοηθήσει να εξειδικεύσουν και να συγκεκριμενοποιήσουν το θέμα με αναφορά στο επιστημονικό πεδίο και στα γεωγραφικά, χρονολογικά και πληθυσμιακά όριά του (http://libraryweb.umd.umich.edu/tutorial/start/focusing_technique.html). Λόγου χάρη, το γενικό θέμα «εκπαίδευση χρηστών σε βιβλιοθήκες» μπορεί να προσεγγιστεί από την οικονομική του άποψη (πώς διαμορφώνεται το κόστος), την εκπαιδευτική του άποψη (ποια παιδαγωγικά μοντέλα εφαρμόζονται), την κοινωνική του άποψη (ποιες ομάδες συμμετέχουν) κ.ο.κ. Άρα, σε πρώτη φάση πρέπει να διευκρινίζεται το επιστημονικό πεδίο από το οποίο το θέμα θα εξεταστεί. Στη συνέχεια, διευκρινίζονται τα γεωγραφικά όρια, αν υπάρχουν, τα χρονολογικά όρια, για παράδειγμα «κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες», και τα πληθυσμιακά όρια, δηλαδή η ομάδα αναφοράς, π.χ. εκπαίδευση χρηστών σε ακαδημαϊκές, σχολικές ή λαϊκές βιβλιοθήκες. Επίσης, πρέπει να διευκρινιστούν και τυχόν ειδικότερα ερωτήματα που εξειδικεύουν το θέμα, όπως «πώς έχει αλλάξει η εκπαίδευση χρηστών;». Αυτή η ρουμπρίκα ερωτημάτων, επειδή είναι απλή, μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο και βάση για το διάλογο μεταξύ βιβλιοθηκονόμου και χρήστη.

Για να συνδεθούν αυτοί οι παράμετροι τελικά σε μια έκφραση αναζήτησης, θα χρειαστεί και η εξοικείωση με τη λογική της χρήσης τελεστών BOOLE – θέμα φαινομενικά μόνο ξεκάθαρο εφόσον απαιτεί αρκετή σκέψη και εξάσκηση στην εφαρμογή τους. Επίσης, η ικανότητα διατύπωσης εναλλακτικών προτάσεων αναζήτησης ενισχύει την αποτελεσματικότητα της αναζήτησης με την πληρέστερη κάλυψη του θέματος. Συγκεκριμένα, αναφέρομαι στην παραγωγή συνώνυμων, είτε από θησαυρούς είτε εμπειρικά από τις λέξεις κλειδιά που προκύπτουν από τα πρώτα σχετικά αποτελέσματα της αναζήτησης – τη λεγόμενη “pearl-building technique” (Hertzberg and Rudner 1999). Η εξειδίκευση της αναζήτησης αποτελεί επίσης χρήσιμη στρατηγική, δηλαδή ο πιο στενός ορισμός του πεδίου αναζήτησης όσο το θέμα υφίσταται επεξεργασία και ωριμάζει στο μυαλό του ερευνητή. Όλες αυτές οι φάσεις αναδεικνύουν την αναζήτηση ως μια σύνθετη πνευματική διεργασία συλλογισμού και κριτικής σκέψης που απαιτεί υπομονή και επιμονή.

Η κριτική αξιολόγηση των πηγών ίσως είναι η πιο απαιτητική διάσταση όσον αφορά τις γνώσεις και την εμπλοκή του επίδοξου «διαχειριστή» πληροφοριών. Η αξιολόγηση πηγών συνδέεται άμεσα με νοητικές δεξιότητες κριτικής σκέψης, όπως αυτές που έχουν διατυπωθεί από τον Beyer (1987) και οι οποίες περιλαμβάνουν: την αντίληψη της διαφοράς μεταξύ στοιχείων και αξιών, την εξακρίβωση της ακρίβειας των δεδομένων, την εκτίμηση της εγκυρότητας της πηγής, τον εντοπισμό μεροληψιών και τη διάκριση του σχετικού από το άσχετο. Η κριτική αξιολόγηση των πληροφοριών αφορά σε πρώτο επίπεδο την καταλληλότητα και τη χρησιμότητα των πληροφοριών για το συγκεκριμένο θέμα και σε δεύτερο επίπεδο την ποιότητα και την επιστημονική αξιοπιστία τους. Στο παραδοσιακό πληροφοριακό

περιβάλλον μιας συμβατικής βιβλιοθήκης ο σπουδαστής θα μπορούσε να επικεντρωθεί μόνο στο θέμα της χρησιμότητας των έντυπων πηγών που θα έβρισκε εκεί. Στο πληροφοριακό περιβάλλον όμως του διαδικτύου τα ζητήματα ποιότητας και αξιοπιστίας πληροφοριών αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα, εφόσον οι διαδικτυακές πηγές είναι συχνά ανώνυμες και αφιλτράριστες. Η εκτίμησή τους απαιτεί αρκετές γνώσεις σχετικά με το θέμα, καθώς και με τα κριτήρια αξιολόγησης διαδικτυακών πηγών. Το ζήτημα αυτό όμως είναι περίπλοκο και δεν μπορεί να προσεγγιστεί με επάρκεια στα περιθώρια αυτής της εισήγησης. Ωστόσο, μία αναζήτηση μέσω του KEAB θα επιφέρει άφθονο υλικό, το οποίο έχει δημιουργηθεί κυρίως από πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες, και αξίζει εδώ να σημειωθεί το σχετικό υλικό «Πυθία» της βιβλιοθήκης του ΑΠΘ (<<http://www.lib.auth.gr/tutorials/Pythis/ww6.htm>>).

Η τελευταία ενότητα δεξιοτήτων που χρειάζονται για τον αυτόνομο και κριτικό διαχειριστή της πληροφόρησης αφορά την αποτελεσματική οργάνωση και την υπεύθυνη αξιοποίηση των πληροφοριών. Υπάρχει ένας τεράστιος όγκος πληροφοριών στο οποίο μπορεί κανείς να έχει πρόσβαση σήμερα, ίσως περισσότερες απ' όσες μπορεί ένα άτομο λογικά να επεξεργαστεί. Έτσι χρειάζεται να γνωρίζει κανείς πότε να σταματάει να ανακτά πληροφορίες – ειδικά σε σχέση με τις ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων και το διαδίκτυο – πώς να οργανώνει τις πληροφορίες, ώστε να τις βρίσκει αργότερα, πώς και πότε να τις χρησιμοποιεί σύμφωνα με τις αρχές της επιστημονικής δεοντολογίας και πώς να τις παρουσιάζει. Οι Η/Υ αποτελούν βασικό εργαλείο για τη διαδικασία της οργάνωσης της πληροφορίας, καθώς και διατίθενται ειδικά λογισμικά. Σε καμία περίπτωση όμως τα εργαλεία αυτά δεν αντικαθιστούν την απαίτηση για ενεργό εμπλοκή του ατόμου στη σαφή προσέγγιση του θέματος και για τη σε βάθος επεξεργασία του. Για παράδειγμα, ένα απλό όσο και βασικό βήμα για την οργάνωση του πλήθους πληροφοριών που παράγονται από το διαδίκτυο είναι να ξεκινήσει ο ερευνητής την αναζήτησή με βάση το αναλυτικό περίγραμμα του θέματός του. Δημιουργεί φακέλους για κάθε ενότητα του περιγράμματος και στη συνέχεια εισάγει της πληροφορίες και τις σελίδες που βρίσκει στον αντίστοιχο φάκελο (Bull, Bull and Dawson 1998).

Κλείνοντας, θα ήθελα να αναφέρω την πρόταση της Breivik ότι «Ο πληροφορητικός γραμματισμός δεν μπορεί να διδαχτεί από βιβλιοθηκονόμους και καθηγητές, μπορεί μόνο να κατακτηθεί από τους σπουδαστές μέσω εμπειριών, των οποίων το πλαίσιο διαμορφώνουν βιβλιοθηκονόμοι και καθηγητές. (1999, 272).» Στόχος είναι η ακαδημαϊκή βιβλιοθήκη να καταστεί ένα δημιουργικό περιβάλλον, στο οποίο καλλιεργείται ο πληροφορητικός γραμματισμός ως κριτική αναζήτηση και αξιοποίηση της πληροφορίας. Στο περιβάλλον αυτό οι νέοι υποστηρίζονται, ώστε να βιώνουν τη μετατροπή της πληροφορίας σε προσωπική γνώση και με αυτό τον τρόπο να γίνουν ικανοί «διαχειριστές» της διά βίου μάθησής τους ως συνιστώσας της συμμετοχής τους στη σύνθετη και συνεχώς μεταβαλλόμενη Κοινωνία της Γνώσης.

REFERENCES

- Arnold, Judith and Jayne E. Anderson. 1998. "Dangling by a slender thread: The lessons and implications of teaching the World Wide Web to freshmen." **The Journal of Academic Librarianship** 24 (1): 43-52.
- Behrens, Shirley. 1994. "A conceptual analysis and historical overview of information literacy." **College and Research Libraries** (July): 309-22.
- Beyer, Barry. 1987. **Practical Strategies for the Teaching of Thinking**. Boston: Allyn and Bacon.
- Breveik, Patricia Senn. 1999. "Take II – information literacy: revolution in education." **Reference Services Review** 27 (3): 271-5.
- Brem, Sarah and Andrea Boyes. 2000. Using critical thinking to conduct effective searches of online resources. **Practical Assessment, Research and Evaluation** 7(7). Διαθέσιμο: <<http://ericae.net/pare/getvn.asp?v=7&n=7>>
- Bull, Glen, Gina Bull and Kara Dawson. 1998. Organizing information with bookmarks. **Learning and Leading with Technology** 25(7): 51-4.
- Δερτούζος, Μιχάλης. 1998. **Τι Μέλλει Γενέσθαι: Πώς ο Νέος Κόσμος της Πληροφορίας θα Αλλάξει τη Ζωή μας**. Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Ercegovac, Zorana. 1998. "Information literacy: Teaching now for year 2000." **Reference Services Review** (Fall/Winer):139-42, 160.
- Hertzberg, Scott and Lawrence Rudner. 1999. The quality of Researchers' Searches of the ERIC Database. **Education Policy Analysis Archives** 7(25): 1-11. Διαθέσιμο: <<http://epaa.asu.edu/epaa/v7n25.html>>
- Hunt, Earl. 1995. **Will We be Smart Enough? A Cognitive Analysis of the Coming Work Force**. New York: Russell Sage Foundation.
- Kalantzis, Mary and Cope, Bill. 2001. "Multiliteracies as a framework for action." In **Transformations in Language and Learning: Perspectives on Multiteracies**, (eds.) M. Kalantzis and B. Cope, 19-32. Australia: Common Ground Publ Pty Ltd.
- Leshowitz, Barry, Kristen DiCerbo and Scott Symington. 1999. "Effective thinking: An active-learning course in critical thinking." **Current Issues in Education (On-line)** 2(5). Διαθέσιμο: <<http://cie.ed.asu.edu/volume2/number5/>>
- Lundvall, Bengt-Ake. 2000. "The learning economy: some implications for the knowledge base of health and education systems." In **Knowledge Management in the Learning Society**, . 125-42. Paris: OECD.
- Loertscher, David and Blanch Woolls. 1997. "The Information Literacy Movement of the School Library Field: A Preliminary Summary of the Research." In **Information Rich but Knowledge Poor? Emerging Issues for Schools and Libraries Worldwide, Selected Papers from the 26th Annual Conference of the IASL (Vancouver, July 6-11, 1997)**, (eds.) Lynne Lighthall and Ken Haycock. San Jose CA: LMC Source. Διαθέσιμο: <<http://witloof.sjsu.edu/courses/250.loertscher/modelloer.html>>
- Mahoney, Judy. 1999. "Information on the World Wide Web: Is it fact, fiction or scam?" In **Proceedings of Ed-Media 99 World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications (Seattle, June 19-24)**, Vol. 2, (eds.) Betty Collis and Ron Oliver, 1312-1313.

Mutch, Alistair. 1997. "Information literacy: An exploration." **International Journal of Information Management** 17(5): 377-86.

Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). 2000. **Knowledge Management in the Learning Society**. Paris:OECD.

_____ 1996. **Lifelong Learning for All**. Paris:OECD.

O'Sullivan, Michael K. and Thomas Scott. 2000. Teaching Internet information literacy: A critical evaluation. **Multimedia Schools** 7(2): 40-4.

Ρίφκιν, Τζερόμ. 1996. **Το Τέλος της Εργασίας και το Μέλλον της**. Αθήνα: Νέα Σύνορα.

Ronau, Robert, Steve Ryan and Beth Stroble. 1999. Searching the Web: New tools – new dilemmas. **The Internet and Higher Education** 1(4):253-262.

Roth, Lorie. 1999.Éducating the cut-and-paste generation. **Library Journal** 124 (18): 42-4.

Stehr, Nico. 1994. **Knowledge societies**. London: Sage.

Stamatopoulos, Anthony. 2000. An integrated approach to teaching research in a first-year seminar. **College Teaching** 48(1): 33-5.